

בספיקות, משום דאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושליו' מעצמנו ומהם והן רק עמי הארץ והייבין אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכל שכן שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו [ואף למכור לעכו"ם כן שגם הן מוזהרין על השליו' עם ישראל], וכן אמרו מ"ק י"ז א' במכה בנו גדול, והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרם מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק וזו דרך הממוצעת והישרה, [והיינו נמי טעמא דשרינן בשעה שאין האיסור עדיין מוכן כמו שמותר למכור שדה לחשוד על המעשר ולא נאסר אלא לאחר שהגיע לעונת המעשרות... וכן בחשוד על השביעית תנן התם שלא ימכור משהגיע לעוהמ"ע אבל קודם מותר, וכל שכן שמותר קודם שביעית אע"ג דכל הני סופו לבוא ע"י מכשול לחשוד – אלא שהדבר מסור לחכמים...'] (מתוך חזון איש שביעית יב, ט).

דף טז

'הלכה כבן בתירא' – במסכת שבת (צד). פרשו מחלוקתם של חכמים וכן בתירא, בסוס המיוחד למשא עוף לעזרת הציידין וכדו'. ונחלקו האם נשיאת בעלי חיים כגון זו מרשות לרשות, נחשבת מלאכה כשאר משאות, או שמא בעל חיים נושא את עצמו. אבל סוס המיועד לרכיבת אדם בלבד – הכל מודים שמותר למכרו, שהאדם החי נושא את עצמו (וכן פרש הרמב"ם בפרוש המשנה).

ופסק הרמב"ם (שבת כד, ט) שסוס המיועד לרכיבת אדם בלבד – מותר למכור. וגם פסק שהמוציא בעלי חיים מרשות לרשות בשבת – חייב (שבת יח, טז), שאין אומרים בהם 'חי נושא את עצמו'. ולפי זה משמע שפסק חכמים ולא כבן בתירא. ואכן כתב התו"ט (פסחים ד, ג) שהרמב"ם גרס כאן 'אין הלכה כבן בתירא'. אך יש שכתבו שדוחק גדול לומר כן, לחדש גרסא כנגד כל שאר הראשונים. ופרשו שזה שאמר ר' יוחנן כאן 'הלכה כבן בתירא', מתיחס למחלוקת המובאת בברייתא, שלדעת רבי אסור אפילו בסוס המיועד לאדם בלבד [שהרי בזה מדבר רבי, מכך שאוסר משום תורת כלי זיין, וכמו שכתבו התוס', בד"ה אלא], כלפי זה פסק כבן בתירא המתיר בסוס זה, אבל דברי בן בתירא שבמשנה, המתפרשים בסוס המיוחד לעוף – בזה אין הלכה כבן בתירא אלא כחכמים (שער המלך שבת כא, ט; חזון איש או"ח מה, ג).

'איבעיא להו, שור של פטם מהו... תא שמע דאמר רב יהודה אמר שמואל, של בית רבי היו מקריבין שור של פטם ביום אידם... וליטעמיך... אלא רבי מיעקב מילתא בעי וסבר יעקב ואתי פורתא פורתא' – דעתו של המביא מאמר זה לפשוט בעיתנו, שבכל חילוף גזרה שעשה רבי ע"י נתינת ממון, נשתכר בהקלת האיסור. ומוכח שיש בחי איסור של מכירת בהמה גסה, הגם שהוא של פטם. ודחו והוכיחו שאי אפשר לומר כן, כי מה הרויח מהיום למחר, ועל כרחך שלא הרויח בחילופין הראשונים, אלא שקרבו לו לעקור לגמרי את הגזרה.

אך יש לעיין, הלא ודאי מרויח במה שלוקחים מחר ולא היום, שהרי נתינת דורונות אסורה ביום אידם, ולמחרת מותר [דלא קיימא לן כר' ישמעאל (לעיל ז:)] האוסר לאחריו? ונראה שבמלך אין שייך הודאה בשביל דורון שמביאים לו, ולא כשפורעים לו חוב. וזה ששקד רבי לבטל הדבר, אינו משום איסור אלא שמכוער הדבר. תדע, שבסוף לא היו מקריבים רק שחוט לאחר האיד, ומה איסור יש בזה שהוצרך לחסר ארבע ריבואות כדי לבטל לגמרי. אלא מוכח שמשום כיעור רצה לבטל. או שרצה לבטלו כליל כדי שלא יחזור הדבר לקולו (עפ"י חזון איש י"ד סב, כז).

וכבר עמדו הראשונים, הלא הפרש גדול בין היום למחר, דלא אזיל ומודה. וכתב הרמב"ן כיון שמש מוטל עליהם – אין לחוש לכך. ומה שטרח לבטלה – לפי שהיתה עבודה זו בוזיה עליהם, ועוד שהיה להם חלישות הדעת בדבר משום דרבנן לאו בני מתן כרגא נינהו. וע"ע מהר"ם לובלין וחדושי בית מאיר.

'אבל בונין עמהם בימוסיות ובית מרחצאות. הגיע לכיפה שמעמידין בה עבודת כוכבים – אסור לבנות' – לפרוש רש"י, ה'בימוסיות' הן בימות שמקריבים עליהן קרבנות לעכו"ם. ובנייתן מותרת מפני שהן 'תשמיש דתשמיש' דעכו"ם. והתוס' (בע"ב) תמהו על כך, שאין זה נחשב 'תשמיש דתשמיש' אלא תשמיש ממש. ועוד כתבו שגם תשמיש דתשמיש אין סברא להתיר.

להלכה – הטור (יו"ד קמג) כתב שמותר לבנות, כרש"י. וכן סובר הבית-יוסף שם שכן היא שיטת הרמב"ם, וכן פסק הר"ן שמותר לבנות את הבימוס שמקריבים עליהם ובחים לע"ז, ורק הכיפה שמעמידים עליה האליל עצמו – אסור. וכן פסק בשלחן ערוך שם (והרמ"א והש"ך לא השיגו על כך, ומשמע שגם הם פוסקים כמין המחבר). אבל הט"ו (סק"ד) הקשה על שפסקו לקולא, והלא יש להחמיר לחוש לדעת התוס', בפרט באיסור אליל. גם מדברי הגר"א שם מבואר שאין הוכחה כלל מדברי הרמב"ם ששיטתו כרש"י (ודלא כפירוש הטור והב"י את דעת הרמב"ם).

וכתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סח) שיש להחמיר לאסור כשיטת הט"ו. ולפי זה יש לאסור לבנות בית תיפלה לעכו"ם. [ואף שיש מקום לחלק, ששונה בית תיפלה שאינו משמש אלא לתפלתם, והלא אפשר להתפלל גם בלא הבנין, שנמצא שהבנין אינו אלא להנאתם, להיות להם מחסה מזרם וממטר ולצל מחורב, אך יותר מסתבר לאסור, שאולי מחוק ע"ז שלהם להתפלל דוקא בבית תיפלה].

אולם הורה שם לענין אדריכל המשרטט את תכנית הבנין, שמן הדין מותר לו לשרטט בנין זה, שאין זה שייך למלאכת הבניה, וגם אינו שייך לחוקי ע"ז שלהם, כיצד לבנות. ועוד, אין זה אלא מסייע שאין בו ממש, שהרי אפשר לבנות גם בלעדי השרטוט, והשרטוט לבדו אינו כלום. ואע"פ שהשרטוט מסייע לגוי הבנין, מסתבר שמשום הוספת גוי אין לאסור אף לשיטת התוס'.

ואמנם אף כי מן הדין יש להתיר, מהראוי להתרחק מהכיעור כל שאין בדבר משום איבה, או שהוא עני הנצרך לפרנסה, או שהוא עובד בשכירות אצל אחרים, שאם יימנע מן הדבר, ייגרם לו הפסד ממוון. עד כאן דבריו.

א. עוד באר (ביו"ד ח"ג לד), מדוע אין לאסור בניית בימוסיות משום איסור 'מהנה לע"ז' (כדלעיל יג לענין תשלומי מכס לע"ז) – כיון שהם יכולים לבנות בלעדיו, וגם יעשו כן, לכך אינו נחשב מהנה לע"ז במה שהוא בונה. ואע"פ שחוסך טרחה לכומרים ולשאר המתעסקים, שלא יצטרכו לחזר אחרי בונים – אין זה אלא נתינת הנאה לאנשים ולא לע"ז.

והוסיף שאף התוס' שכתבו שמסתבר לאסור תשמיש דתשמיש, אין זה משום איסור מהנה, אלא סברתם היא מכך שרואים שבמקום שכבשו ישראל אפילו בחוצה לארץ, ישנה מצוה לעקור ע"ז ולשרש אחריה, ובארץ ישראל צריך גם לרדוף אחריה עד שנאבד אותה כליל מהארץ (כמו שפסק הרמב"ם – ע"ז רפ"ז ובשו"ע יו"ד קמו, ד), אי אפשר שיהא מותר לבנות, אף במקום שהוא תחת יד העכו"ם. ורש"י וסיעתו אינם סוברים כן, אלא במקום שתחת ידיהם, שאין שם חיוב איבוד – אין לאסור אפילו לבנות, כל שגם בלעדיו יהא בנין.

ב. במה שפסק לאסור כשיטת התוס' והט"ו – כן כתבו עוד פוסקים, לאסור תשמיש דתשמיש של ע"ז. ע' חת"ס יו"ד שלה; תבואות שור י, ג; שו"ת דובב מישרים ח"א לו.

ג. בחזון איש (סג, לג לד) צידד שיש איסור 'מהנה' גם בדאית ליה לדידיה, אך לא הכריע כן בהחלט. עוד נסתפק (בסקל"ה) אם הותרה בניית כיפה במקום איבה.

(ע"ב) 'פתיא אוכמא' – יש מפרשים שנתכנה כן על שום תעניות שהתענה ר' זירא בעלותו לארץ

ישראל (כב"מ פה.), שמהן הושחרו פניו. (ע' בהגהות ריעב"ק; מגדים חדשים ברכות כח. וע' שו"ת חות יאיר קנב צוטט בחלקו בסנהדרין טו) אודות רב אבהו ור' זירא.

'כשנתפס ר' אליעזר למינות, העלוהו לגרדום לידון, אמר לו אותו הגמון: זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו... – מפירוש רבנו חננאל נראה שחשדוהו שהוא מן המינים, ובאותה תקופה היו הרומיים רודפים אותם, כידוע. וזהו שאמר 'זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים' – ועל כן נצטער ר' אליעזר על הדבר וביקש תנחומים, שחשש כיון שנחשד בכך, שמא יש בו שמץ מנהו (כדרך שאמרו במועד קטן יח:). והשיבו ר' עקיבא: שמא...!'

ולפרוש רש"י קשה המשך המאמר, על מה נצטער ומה השיבו ר' עקיבא. 'ואולי טעות סופר ברש"י וכיו"ב אין לעמוד על המבחן כי יש שנויים מטעם המבקרים' (עפ"י 'חלופי גרסאות ע"פ נ"י' שבסוף המסכת; חדושי הנצי"ב).

מה שכתב בחילופי גרסאות' שם שחשדוהו שהוא מן הצדוקין – כנראה הכוונה למינים – הנוצרים, ונראה ששינה מפני הצנזור, וכמו שרמז.

עוד הוסיף הנצי"ב שמה שכתב הר"ח 'שני רשויות' – הוא טעות הדפוס, וצ"ל 'שלוש' – זו אמונת ההבל שלהם של השילוש, כידוע. [ותם 'מינות' שבש"ס הכוונה לנצרות. וכדלהלן יז כו: ועוד].

'...נאמן עלי הדיין. כסבור אותו הגמון עליו הוא אומר, והוא לא אמר אלא כנגד אביו שבשמים. אמר לו: הואיל והאמנתי עליך דימוס פטור אתה' – ולא השיבו ר' אלעזר, לא עליך אני אומר אלא על השם יתברך שהוא הדיין האמתי – לפי שההגמון הטעה את עצמו. ומכאן יש מוכיחים שמותר לאדם להוציא לשון שאפשר לטעות בו שכוונתו לדבר אחר – כדי להיפטר מעונשם (מובא בשו"ת הרשב"א ח"ג פד).

דף יז

'הרחק מעליך דרכך – זו מינות... ארבע אמות' – מלבד חיוב הרחקה האמור כאן, ישנו איסור נוסף להכנס לבית עכו"ם משום חשד, וכדין המשנה (דלעיל יא:): שאסור לילך לעיר שיש בה עבודת כוכבים ביום אידם, כמבואר בפוסקים.

וישנם אופנים שאין איסור משום חשד ואסור משום הרחקה, כגון כשמראים בבית כו"מ מיני שחוק שבני אדם מתאדים לראותם, או מאורע אחר שהכל רצים לראותו – אין איסור כניסה משום חשד, אלא משום הרחקה. וכן כניסה שלא ביום איד, לשיטת הר"י אין חשד ואעפ"כ אסור משום הרחקה. וכן כניסה לעיר ביום איד, כאשר היא משמשת מעבר למקום אחר, אין בזה משום חשד (כדלעיל יב:).

וכל שהוא משום מצות הרחקה [ולא משום חשד], כאשר אין דרך אחרת – מותר לעבור בתוכה. ולדעת הרמב"ם – דוקא בריצה. ולדברי הכל, אדם חשוב צריך לרוץ. אבל כל שהוא משום חשד – אסור בכל אופן. ולדעת הרשב"א והטור, וזו גם דעת הגר"א – יהרג ואל יעבור. (וע"ע ריטב"א לעיל יא: שו"ת הרא"ש יט, יז; טור יו"ד קמט. ובשו"ע (סו"ס קנז) פסק שמותר לברוח לבית ע"ז כדי להציל עצמו. ור' במובא לעיל (יב.) אודות איסור שחיה לפני ע"ז משום מראית העין במקום סכנה, שנסתפק בזה הר"ן).

כניסה לבית פרטי שיש בו דמות עכו"ם – לא מצינו שאסור. ויש לדון בזה מכמה בחינות; האם התמונה נחשבת כאליל, או שמא אינה אלא כדין משמשי ע"ז. ואף אם היא כו"מ, יש לדון אם עובדה או אינו